

MANFREDAS ŽVIRGŽDAS

„...Tiktai kaip sniegas byra iš dangaus laiškai“

Henriko Radausko laiškai Ivarui Ivaskui, iš vokiečių kalbos vertė Raminta Gamziukaitė-Mažiulienė, sudarė Silvestras Gaižiūnas, Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2009, 238 p. (serija „Baltoskandijos tiltai“), ISBN 978-609-8027-00-6

Daugeliui Henriko Radausko šimtmetį norėjusių paminėti jo poezijos gerbėjų poeto laiškų knyga tapo sunkiai prieinama bibliografinė retenybė. Atrodo, lyg leidėjai jos gėdytūsi, nesiryždami pasiūlyti šį leidinį platesnei publikai. Iš refleksijų lauko paraštės grįžtantiems lietuvių literatūros kasdienybės Vakaruose dokumentams – laiškams, interviu, atsiminimams ir dienoraščiams ateityje dėmesio tik daugės. Šiuose tekstuose visu ryškumu atsiskleidžia rašytojų tarpusavio santykių peripetijos, ne vien literatūros „salonui“ priklausančios prakalbos, bet ir „virtuvės“ ar net „buduaro“ lygmens apkalbos, rietenos, anekdotai. Solidžiausia iš tokių dokumentų publikacijų kol kas – gausiai cituojamas ir nuolat reflektuojamas Alfonso Nykos-Niliūno *Dienoraščio fragmentų* tritomis, aprėpiantis unikalios apimties (net lyginant su tokios rūšies pasauliniais pavyzdžiais) epochą (1938–2009). Tačiau nusikalstume objektyvumo principui, jei šį dienoraštį laikytume vieninteliu autentišku išsivieškos kasdienybės liudijimu.

Henrikas Radauskas – pasaulinės literatūros pulsą bene geriausiai jautęs XX a. lietuvių poetas ir kartu viena uždariausių asmenybių. Nyka-Niliūnas savo santykius su Radausku vadino draugyste ir kartu diplomatinio ritualu: „niekad neperžengti ribos ir distancijos dėsnio.“¹ Šiandien skaitytojai gali susipažinti su tokių draugiškai mandagių santykių palikimu – laiškais, 1951–1970 m. rašytais žymiam estų literatui ir filologui, pasauliniu mastu įtakingo žurnalo *Books Abroad* (vėliau pervadinto *World Literature Today*) redaktoriui Ivarui Ivaskui (1927–1992). Kai kurie publikuojami laiškai adresuoti jo žmonai, latvių poetei Astridei Ivaskai – ji ir išsaugojo šį vertingą epistolinį rinkinį.

1 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 390.

Aprėpiamas laikotarpis – svarbus abiem susirašinėjimo dalyviams. Radauskui tai buvo paskutinis gyvenimo dvidešimtmetis, kurio pradžioje antrą poezijos rinkinį *Strėlė danguje* išleidęs poetas kamavosi vykdydamas „stachanoviškas normas“ prekybos centro sandėlyje, o pabaigoje – vėl atsidūrė nežinioje, pradėjęs darbą Vašingtono Kongreso bibliotekoje. Septyniolika metų jaunesniam ir Vakaruose adaptuoties lengviau gebėjusiam Ivaskui tai buvo stabilaus kilimo akademinės karjeros laiptais ir intensyviausias kūrybinių eksperimentų etapas. Ivaskas priklausė tai pačiai egzodo „augintinių“ kartai kaip ir Rimvydas Šilbajoris, Vytautas Kavolis, Algis Mickūnas. Visi jie įžvelgė ne vien tremties tragiką, bet ir viltį teikiančių privalumų, siekė išsiveržti iš parapinių mokyklų geto į platesnes akademinės diskusijų erdves. 1972 m. Baltų studijų III konferencijoje Toronto universitete Ivaskas tvirtino, kad visoms trims baltų literatūroms išėivijoje būtinos inovacijos ir atnaujinimas, o didžiausią grėsmę kelia „konservatizmas, tradicionalizmas, svajonės apie praėjusią garbę, kultivavimas nostalgiško nacionalizmo, nutolusio nuo supančio kultūrinio ir politinio pasaulio“². Radauskas apskritai nesvarstė savo, kaip egzilo, tapatybės, jo laiškuose beveik nerasime nuorodų į išėivijų kultūrinę veiklą, nors, Nykos-Niliūno teigimu, jis buvęs Jurgiui Baltrušaičiui dvasiškai artimas „gilus ir autentiškas patriotas, daug gilesnis [...] už daugelį patriotų profesionalų“³. Ivaskui susidomėjus lietuviškos raštijos kontekstu, Radauskas lakoniškai nužymėjo literatūros istorijos kontūrus (pavyzdžiui, atsiųstoje lietuvių poezijos antologijoje, kaip ir dera klasicistui, siūlė pirmiausia atkreipti dėmesį į liaudies dainas, Donelaičių, Maironį, p. 30). Iš kolegų lietuvių dažniau minėti Jurgis Blekaitis ir Alfonsas Nyka-Niliūnas, tačiau ir jie turi „nusileisti“ draugams, pažįstamiems vien iš knygų – Osipui Mandelštamui, Borisui Pasternakui, Raineriui Mariai Rilkei.

Radausko ir Ivasko pažinties pradžia nulemta poezijos: smalsiam estui lietuvių poeto-atsiskyrėlio adresą perdavė bendras abiejų pažįstamas Aleksis Rannitas, mat Ivaskas buvo pasiryžęs išversti visą *Strėlę danguje* į vokiečių kalbą ir norėjo gauti originalų leidinį iš autoriaus rankų. Oficialus susirašinėjimo tonas greitai ėmė švelnėti, Radauskas pajuto, kad bendrauja su lygiaverčiu adresatu, nors niekada nenusileido iki familiaraus tujinimo, nesusvelnino sau būdingo ironiško tono: jo sąmojis skaudžiai kirsdavo net žmonėms, kurie jį laikė savo

2 Ivar Ivask, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, 1973, Nr. 1, p. 2.

3 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1976–2000*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 476.

draugu (šmaikščiai pašiepiamas, „St. Leger-Valérilke“ ir „Jamaikos katinu“ tituluojamas Rannitas, buvęs nuoširdžiai palankus Radauskui ir net sukūręs jam skirtą eilėraštį, tačiau pasižymėjęs savikritiškumo stoka). Laikydamasis savo paties sugalvotų epistolinio etiketo taisyklių (tarkim, jam atrodė nepadoru prašyti, kad kolega atsiųstų savo kūrybos pavyzdžių, o laiku negavęs laiško, jis vėluodavo atsakyti lygiai tiek pat laiko, kiek ir jam „nusikaltęs“ adresatas), Radauskas atvirumo ir įkvėpimo akimirkomis pasirodydavo esąs žaismingas ir kandus poezijos chuliganas. Net ir draugams be reikalo nežarstė komplimentų. Ivaskui pamėginus pademonstruoti literatūrologo kompetenciją ir atsiuntus studiją apie Gottfriedą Benną, Radauskas nesivaržydamas išreiškė nepasitenkinimą pačiu tyrinėjimo objektu – kam apskritai reikia vargti prie eilėraščių, sukurtų „pusiau mechaniškai labai išsilavinusio automato“ (p. 10).

Susirašinėjimo pradžioje Radauskas, skeptiškai reaguodamas į Ivasko entuziazmą dėl būsimų vertimų, tarsi mėgino jį atgrasinti nuo plačių užmojų, dažnoje eilutėje išvelgdamas smulkių, bet prasmės struktūrą ardančių klaidų, aiškindamas kitakalbiui nežinomą lietuvių poezijos kontekstą, kuriame įaugusi net ir tariamai kosmopolitinė *Strėlės danguje* poetika. Kai kurių savo eilėraščių Radauskas prašė nė nemėginti versti, nes juose itin svarbi fonetika, nepakartojama kitos kalbos priemonėmis (p. 13). Eilinis skaitytojas šiuos formalius ginčus dėl žodžių reikšmių ir skambesio galbūt bus linkęs pirmiausia „peršokti“; jie turėtų praversti studijuojantiems poetinio teksto vertimą. Savo poezijoje su auksakalio kruopštumu gludinęs kiekvieną sąskambį ar rimą, Radauskas skaudžiai reagavo į nukrypimus nuo pirminės reikšmės, gynė autorinės metaforos grynumą. Net pripažinti Vakarų literatūrinio *establishmento* autoritetai (Randallas Jarrellas, Williamas Kleesmannas Matthewsas), kurių rodomu dėmesiu būtų apsidžiaugęs bet kuris kitas rašytojas, Radauskui atrodė diletantai, kuriems neturi būti leista elgtis su jo eilėraščiais, kaip jiems patinka.

Pats lietuviškai rašytų eilėraščių populiarinimo prasingumas Radauskui kėlė abejonių. Demonstruodamas kiek perdėtą kuklumą, jis tarsi šaukte šaukėsi prieštaraujančio atsako: „tiesiog manau, kad atsižvelgiant į dabartinę Baltijos šalių kultūrinį lygį, prireiks daugelio dešimtmečių, kol galima bus sukurti ką nors europietiška. O kalbant apie lietuvių kritiką, galiu pasakyti, kad ji daugeliu atvejų palankiai sutiko mano knygą; netgi apėmė baimė, kad toje knygoje kažkas negerai“ (p. 20). Iš šių pašaiپیų pastabų galima atpažinti ir šiuolaikiniams intelektualams būdingą specifiškai lietuvišką saviniekos, saviplakos sindromą: esame pasmerkti likti kultūros periferijoje, ir prie centrinių pozicijų negali priartinti

nė galimas išeičių atsivėrimas vakarietiško avangardo įtakoms. Dėl baltiškųjų literatūrų atsilikimo Radauskas per daug nesisielėjo, jo vertybių skalės neveikė nacionaliniai sentimentai. Ivaskas, priešingai, buvo energingas baltų vienybės apologetas ir Radausko kūrybos populiarintojas, už savo pastangas nusipelnęs ironiška šypsena nuspalvinto pagyrimo. Galima nujausti, kad komplimentai glostė Radausko savimeilę, kai save minėjo kaip neva „exegimonumentalaus leidinio autorių“ (p. 220) ar tvirtino, kad jam net galva susisukusi, kai *Books Abroad* redakcija išrinko Lietuvos reprezentantą – *Mr. Lithuania* (p. 232).

Ivaskas nuolat siuntė Radauskui savo kūrybos pavyzdžių, klausdamas vyresnio poeto nuomonės. Radauskas tuos eilėraščius kartais sutikdavo gan šaltai, teisindamasis, jog neturi noro ir laiko smulkiai aptarinėti kiekvieno iš jų, o kartais pagirdavo, išvengdamas to laiko lietuvių recenzentų žodyne įprastų superlatyvų: „Mane sužavėjo vaizdų gausa Jūsų eilėraštyje ir tai, kaip daug ten pasakoma nedaugeliu žodžių“ (p. 12). Padedama orientuotis skaitomų knygų sraute, giriamas adresato skonis (tai Radauskui nebuvo savaime suprantamas dalykas, o veikiau epistolinio etiketo išimtinis atvejis). Nyka–Niliūnas, kuriam irgi teko susirašinėti su Radausku, pastebėjo jo laiškamis būdingą „antilyrizmą“, intelektualinį hermetizmą: „jis niekad neatsiveria, neparodo savęs, tik komentuoja arba ironizuoja, – net save patį.“⁴

Poetai keitėsi knygomis ir plokštelėmis: galima sekti, kaip turtėjo Radausko stropiai komplektuota biblioteka, nuolat pildyta klasikinės muzikos įrašų diskografija. Kūrybiniai mainai, intelektualinės mados ir įtakos sklaida, kurią lėmė sąlyginai atvira ir aktyvi kultūrinio gyvenimo scena Vakaruose (muziejų parodos, radijo transliacijos, technologiškai išstobulėjęs ir su teatro menu ėmęs varžytis autorinis kinas) – visa tai abu veikė svaiginančiai. Net toks poezijos aristokratas kaip Radauskas 1953 m. rašytame laiške neišskentė nepasigyres, jog neseniai matė „*cinerama*, trijų išmatavimų filmą įgaubtame ekrane“ (p. 74). Įdomi nuoroda, praversianti komparatyvistams, narpliojantiems literatūros ir muzikos ryšius: „Gražią Bartoko plokštelę kažkada esu pataręs įsigyti Škėmai, ir mes ją dažnai grodavom“ (p. 108). Moderniajame mene Radauskas rado ir pasipiktinimo taikinį – abstrakcionizmą, kurį nuolat be gailesčio užsipuldavo.

Radauskas net ir draugų buvo laikomas dogmatiku, scholastu, skonio diktatorium. Žavi jo erudicija, organiškas kūrybos vientisumas, kurį jis pats atpažino Mandelštamo poezijoje: „labai nedaug kieno eilėraščiai šitaip auga patys iš sa-

4 *Ibid.*, p. 33.

vęs tarsi medis nuo šaknų iki viršūnės“ (p. 41). Tačiau daugelyje savo poetinių ir epistolinių tekstų jis atrodo lengvai nuspėjamas, net ir ten, kur kalba apie literatūros padangėje dar tik užsižiebiančias naujas žvaigždes – Josifą Brodskį, Françoise Sagan, Trumaną Capotę. Radausko lūpose komplimentais virsta tradencialistinės kritikos svaidomi praeikimai. Štai atsiliėpimas apie aštuonioliktąmetės Sagan pirmą romaną *Sveikas, liūdesy*: „ciniškas, nesentimentalus, paskaitomas. Mauriacas tiesiai pasakė: parašytas šėtono“ (p. 113). Visus, tiek klasikus, tiek pradedančiuosius kūrėjus, Radauskas „sverdavo“ tomis pačiomis paniekos sentimentalumui ir ironijos „svarstyklėmis“.

Iš laiškų aiškėja labai konkretus ir kategoriškas Radausko mėgstamų rašytojų, menininkų, muzikų kanonas ir jam priešingas ignoruojamų *bêtes noires* sąrašas. Stropiai slopinusio savo asmenybės emocinę pusę Radausko portretas amžininkų atmintyje liko neišbaigtas, vienpusiškas, šaržuotas. Tai atsiliėpė ir kūrybos interpretacijoms. Šilbajoris mėgino atskirti eilėraščius, kuriuose kalba skirtingi subjektai – poetas ir žmogus, suabejodamas: „Bet ar išvengė Radauskas nuogos asmeniškos gaidos savo klasiško Olimpo giesmėj?“⁵ Poetas itin vengė romantiškų, kurių kūryba apeliuoja į emocijas ir iškraipo estetinio vertinimo kriterijus. Tačiau sekti Juozo Girniaus, antologijos *Žemė* (1951) įvade formulavusio egzistencializmo poetiką, pavyzdžiu ir priešinti idėjinį (filosofinį) ir emocinį kūrybos pradą Radauskas irgi nesiruošė. Grynas racionalizmas, žongliravimas idėjomis jam svetimi, todėl tiek mažai giriamą jo gerai pažinota vokiečių poezija, paveikta (Radausko nuomone, sugadinta) Goethe's estetikos. Paradoksalus įsitikinimas, kad susižavėjimas filosofine lyrika būdingas „biurgeriams“, įsitikinusiems, kad poezija privalo atlikti idėjinę misiją, būti religijos ar ideologijos tarnaitė: „vadinamosios ‚idėjos‘ lengviau suvokiamos negu estetinis lygmuo, t. y. pats menas“ (p. 36). Radauskui fantazijos polėkiu žaižaruojantys Sergejaus Jesenino eilėraščiai atrodė priimtinesni negu perdėtas Andrejaus Belo intelektualizmas: „Asmeniškai aš esu kategoriškas nekontroliuojamo jausmo poezijoje priešininkas, bet nesu pasirengęs pripažinti, kad grynas intelektas geriau už gryną jausmą. Mene blogai ir viena, ir kita“ (p. 110). Lietuvių poetas nepalankus ir poka-rinėje „dievų žlugimo“ atmosferoje sukurstytai antrajai ekspresionizmo bangai, nors neįtė tokios kategoriškos paniekos jos talentingiausiems atstovams:

5 Rimvydas Šilbajoris, „Henrikas Radauskas“, in: Rimvydas Šilbajoris, *Netekties ženklai: Lietuvių literatūra namuose ir svetur*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 472.

„Celanus šiek tiek isteriškai ekspresionistinis, bet sugebėjimų tikriausiai turi“ (p. 172). Daug energijos jis skyrė ginčui dėl rusų „sidabro amžiaus“ poezijos, su fanatišku užsidegimu teisingo net silpniausią Rilke's eilutę. Diplomuoto germanisto, ispanakalbės poezijos žinovo Ivasko akiratis buvo platesnis, jis galėjo pasigirti asmeninėmis pažintimis su literatūros įžymybėmis. Apmaudu, kad į knygą nepateko (o gal tiesiog neišliko) Ivasko rašyti atsakymai, galbūt ginantys kitoki, veikiausiai ne tokį šališką požiūrį į kūrybą.

Radauskas balansavo tarp besąlygiškos pagarbos rafinuotam Vakarų menui ir rytietiško minimalizmo. Susižavėjimas „senute Europa“ išbandytas keliaujant po kultūrinės piligrimystės šventąsias vietas – tokia proga pasitaikė 1960–1963 m., kai, pasinaudodamas Kongreso bibliotekos komandiriuote į Vysbadebą, galėjo aplankyti Vokietijos, Italijos, Prancūzijos, Belgijos kultūros centrus. Labiausiai žavėjęs Europos kraštas – Italija, „dangaus ir žemės, sakralumo ir pagoniškumo suartėjimo, amžino pavasario ir amžinos arlekinados šalis“⁶. Net ir šio laikotarpio Radausko eilėraščiuose gausu nuorodų į aplankytus miestus ir regėtus paveikslus, žaismingoje poeto vaizduotėje suldytų turistinių įspūdžių ir kultūrinės atminties figūrų. Tarsi skubama atsigriebti už dešimtmetį, praleistą toli nuo europinių muziejų ir antikvarinių parduotuvių, kai poetas buvo tapęs antrinio meno „produktu“ (reprodukcijų, garso įrašų) vartotoju, „menų alkoholiku“. Radauskui artimiausias dailininkas – Janas Vermeeris, išreiškiantis jo paties estetinį idealą: „niekada nepamokslauja, kuria gryniausią tapybą, kokia tik begali būti – tik šviesa bei spalva ir absoliuti ramybė“ (p. 188). Atvykęs į Frankfurto knygų mugę, Radauskas pirmiausia traukė į dailės albumų skyrių: vizualiniai įspūdžiai europiniu jo veiklos laikotarpiu akivaizdžiai stipresni už literatūrinius. Susidūręs akis į akį su genialia kūryba santūrusis Radauskas sunkiai rinko žodžius, bandydamas išreikšti susižavėjimą, ir kartu pats save ironizavo, lyg gėdytųsi nenuslopinatos emocionalios reakcijos: „Venecija tiesiog stulbina. Taip ir norisi suukti ‚Не может быть‘ drauge su tuo žydu, kuris pamatė žirafą“ (p. 189). Svarbi detalė: šio laiško adresatas – Ivasko žmona. Moteriai Radauskas išdrįso parodyti, kad jam nesvetimas ir naivus apstulbimas.

Rytų menas Radauską žavėjo tuo, kad jam nebūdinga emocinė egzaltacija, jis įtaigiai sutelkia savyje akimirkos įspūdį. Japonų ir kinų dailėje poetas rado

6 Silvestras Gaižiūnas, „Henrikas Radauskas“, in: *Lietuvių literatūros istorija: XX amžiaus pirmoji pusė*, t. 2, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 555.

dėsnius, sudrebinusius jo paties europocentrinės pasaulėžiūros pamatus, sužadinusius svajones apie egzotinę utopiją (Radausko poezijoje, gal tik išskyrus trumpą eilėraštį „Azijos saulė“; beveik nėra orientalių motyvų). Skrupulingą tikrovės mėgdžiojimą, tapusį Vakarų meno siekiamybe, japonų dailininkai, poetai ir kabuki teatro kūrėjai nuo seno neigė, ir šiam atradimui Radauskas negailėjo aukščiausių įvertinimų: „genialūs bei nepralenkiami ir taip pat neįtikėtinai ‚modernūs‘, tokie ‚impresionistiški‘ jau prieš 1000 metų, o gal ir dar anksčiau“ (p. 61). Didžiausias komplimentas, būdingas Radauskui – formos tobulumo pripažinimas, lyginant su grynuoju menu – muzika. Jam nuostabą kėlė išgrynintas, į realistinio atvaizdo iliuziją nepretenduojantis spalvų ir formų derinys dailėje, atidžiai įsižiūrėjus atpažįstamas figūrinėse kompozicijose (tikrojo abstrakcionizmo poetas negalėjo pakęsti). Prie japonų menininko Utamaro graviūros meditatavęs Radauskas patyrė pagavos sinesteziją – nuolat pasikartojantis stiprus vizualinis įspūdis įgijo muzikos formą: „Vis iš naujo ir iš naujo stebina, kiek ‚antirealistinis‘ yra tas menas (nors jam taip pat būdingas atidus gamtos stebėjimas) ir kaip iš viso to išsirutulioja gryniausia forma, jau beveik prilygstanti muzikai“ (p. 98). Radauskui ypač imponavo kabuki teatro stilizacija, kai kiekvienas judesys tikslingas ir apgalvotas, o pats reginys, kuriame susilieja šokis, muzika, dailė ir pasakojimas, tarsi sukuria naują pasaulį, patiriamą kaip vientisas sinestetinis įspūdis. Toks reginys nepraranda savo įtaigos net būdamas „kartais patetiškai tragiškas, kartais groteskiškai komiškas“, „lyriškai svajingas“ (p. 80). Lyrizmas, Radausko paprastai nurašomas kaip romantikų išmonė, šiuo atveju pripažįstamas kaip spektaklio stiprybė.

Emocinis pradas Radausko estetinėje „valstybėje“ turėjo teisę egzistuoti tik japoniška maniera stilizuotu pavidalu. Stilizacija persmelkia ir visą Radausko kūrybą – tai šokiravo kritikus, pasigedusius bendruomenę, generaciją, epochą sutelkiančių idėjų. Ypač aštriai apie radauskišką stilizacijos metodą pasisakė Henrikas Nagys, jame įžvelgęs tik savitikslių auksakalio kompetencijos demonstraciją. Nyka-Niliūnas buvo nuosaikesnis, tačiau taip pat prikišo Radauskui originalumo (plačiąja, įtaigos, prasme) stoką: „Radausko poezija yra tobula (taisyklinga), bet neoriginali, t. y. ne tokia, kuri tave parbloktų, pakeistų tavo gyvenimą ir dėl kurios galėtum atiduoti viską.“⁷ Jis žinojo apie vyresnio draugo susižavėjimą japonų poezija ir pats buvo nustebintas „jos nepaprastu subtilumu

7 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1976–2000*, p. 13.

ir aukšta kultūra“; ypač Kotomichi Okumos kūryba⁸, tačiau nesiryžo spėlioti apie Rytų estetikos įtaką Radausko kūrybai.

Ta įtaka ir negalėjo būti akivaizdi: Radauskas suvokė, kad stiliaus jausmas tobulėja priklausomai nuo individualios talento raidos ir kad „demonstruoti naują stilių kiekvienoje naujoje knygoje gali tik tas, kuris apskritai stiliaus neturi“ (p. 221). Poetas nepuolė kopijuoti rytietišκών poezijos modelių ar sekti egzotiniais motyvais. Su Rytų minimalistine estetika susijęs jo ypatingas palankumas europietiškos tradicijos išugdytam taupios, lakoniškos formos menui, nesivaikančiam dirbtinių efektų – Henri Matisse'o tapybai, Belos Bartóko muzikai, Osipo Mandelštamo poezijai. Nenuostabu, kad europocentrikas Radauskas savo privačią namų erdvę apstatė Rytų taikomosios dailės artefaktais, paversdamas ją utopiniu kultūros rojumi. 1964 m. laiške Radauskas viliojo Ivaską apsilankyti jo bute Vašingtone: „gautum atskirą kambarį su senovišku kinų kilimu (gėlės tamsiai mėlyname fone), mėlynos ir baltos spalvų 18 a. kinų keramika bei Toykuni ir Kunizados medžio graviūromis ant sienų“ (p. 213). Kinų, japonų menas pokariniu dešimtmečiu Vakaruose buvo madingas. Klasicistinei estetikai ištimi egzodo rašytojai jautėsi esą artimi seniai užmirštų dinastijų laikais toli nuo gimtųjų vietų klajojusiems poetams, gausiai vertė jų eiles (*Aidy* žurnale skelbti Nykos-Niliūno, Aisčio vertimai), kolekcionavo graviūras ir porceliano vazes – visa tai iš dalies paaiškina jų pačių kaip egzotinių fenomenų, nepritapusių svietimoje žemėje, savivoka Vakarų kultūroje.

Leidiny s tebina poligrafijos nykumu. Prisimenant, koks estetas ir reiklus knygos meno žinovas buvo Radauskas, norėtu si klausti, už ką jis nubaustas leidėjų, apvilkusiu knyga tokiu pigiu viršeliu? Tikėkimės, kad archyvuose išbarsyti poeto laiš kai kitiems adresatams sulauks solidesn io leidimo, kurį galima būtų lyginti su Aisčio *Laiškais 1929–1973*, tapusiais egzodo rašytojo epistolikos parengimo spaudai etalonu (deja, Aisčio rinkinys nepilnas, jį derėtų vadinti „Rinktiniais laiš kais“). Parengėjo rūpestį palengvino faktas, kad jam teko dirbti su konkrečiam adresatui skirtais laiš kais, jie veikiausiai surinkti iš vieno šaltinio⁹,

8 „Alfonso Čipkaus laiš kai Henrikui Radauskui“, in: *Alfonas Nyka-Niliūnas: Poetas ir jo pasaulis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 253.

9 „H. Radausko laiš kai, rašyti Amerikoje ir Vokietijoje, grįžo į Europą: iš pradžių į Airiją, kur Ivaskai apsigyveno 1991 m., o 2001 m. į Rygą, kai Astridė Ivaska grįžo į savo namus, kuriuose dabar saugomas visas Ivaro Ivasko rankrašty nas“. Silvestras Gaižiūnas, „Baltijos poetų draugystės veidrodis“, in: *Henriko Radausko laiš kai Ivarui Ivaskui*, p. 8.

o užduotį ap sunkino teksto polilogiškumas, būtinybė versti iš vokiečių kalbos. Palankiai vertintina tai, kad išnašose paaiškinta daug laiškuose minimų asmenvardžių, tačiau norėjosi bent jau įvadiniame straipsnyje daugiau sužinoti apie rinkinio sudarymo aplinkybes, nes retas tyrinėtojas turės progą iš arčiau susipažinti su šių laiškų originalais. Priekabiam tekstologui kiltų daug klausimų: kaip vizualiai atrodo šie laiškai? ar tekstas vientisas, ar braukyta, kas nors papildomai prirašyta? ar būta neįskaitomų vietų?

Jei trumpai apibūdinami laiškuose minimi žymesni žmonės, tai vertėtų daugiau dėmesio skirti ir minimiems įvykiams, pavyzdžiui, paaiškinti tokį sakinį: „Apie Qualtingerio skandalą mano radijo žurnale buvo spalvingas (beveik à la Bon-Narr) reportažas“ (p. 196). Vertėjos pastaba su Heinricho Heine's eilutės pažodiniu vertimu kažkodėl įterpta ne išnašoje, o pačiame tekste (p. 228). Minimi literatūros kūrinių pavadinimai daug kur rašomi originalo kalba greta skliausteliuose pateikiant (ne visada) vertimą, tačiau pasitaiko verstų iš vokiečių kalbos eilėraščių pavadinimų be nuorodos į originalą. Mažiausiai vargintasi su citatų vertimais iš rusų ar anglų kalbų. Išverstą kūrinių pavadinimą išskiriantys skliausteliai turėtų būti laužtiniai, kad galima būtų atskirti šią teksto dalį nuo tos, kurios autorystė priklauso pačiam Radauskui. Laiškuose minima daug knygų, plokštelių, dailės parodų – šias nuorodas reiktų tikslinti, pamėginti išsiaiškinti tikslus pavadinimus, leidybos ir renginių datas, kitas detales. Kultūrinis gyvenimas JAV, kuriame Radauskui teko dalyvauti kaip skaitytojui, klausytojui ar žiūrovui, buvo išties turtingas ir nusipelno detalesnio tyrinėjimo, nes tai gali paaiškinti kontekstines įtakas. Verta išversti ir paaiškinti kitakalbius kalambūrus, susijusius su abiem poetams žinomu kontekstu, pavyzdžiui, ne kartą minimą „Katschke, drei sich“. Radausko humoras specifinis, jis savaime prašosi komentaro, kuriam galėjo atsirasti vietos tarp įvadinių pastabų. Ne vienas skaitytojas pasiges asmenvardžių rodyklės. Ji reikalinga dėl pasitaikančios painiavos: Oskaras Milašius visur verčiamas kaip Miłoszas, reikia iš konteksto skirti jį nuo sūnėno Czesławo. Pravartu tikslinti kai kurių asmenvardžių rašybą, ne lotynišką raidyną naudojančių tautų asmenvardžius išnašose pateikti transkribuotus.

Aptariamoji knyga – tarsi repeticija prieš ateityje neabejotinai pasirodysiančio išsamaus Radausko laiškų tomo leidybą. Laiškų rinkiniai retai būna vieninteliai ir galutiniai – daug tekstų dar guli privačiuose archyvuose ar atkampiose pasaulio bibliotekose, kantriai laukdami atidžių atradėjų.